

Reportáž z Konce světa

Od chvíle, kdy loni v listopadu klesl u Galicie ke dnu tanker Prestige, se v evropských vodách dostala do nesnází další tři ropná plavidla. Hladinu moře pokrýl černý škraloup u Gibraltaru, SOS zaznělo z kanálu La Manche a ze severu Británie. Zprávy se ve všech případech nesly ve stejném duchu: připomínkou hrůzy z Prestige, dobrovolníků v bílých kombinézách, zalepených ptačích těl a smutku ve tvářích rybářů.

Osudné rozhodnutí

Zelené, řídce osídlené galicijské kopce, porostlé borovicemi a eukalypty, se cestou k oceánu svažují k drsnému skalnatému pobřeží. Mezi nedostupnými útesy a spleťtými zářezy ústí řek, takzvanými rías, tu a tam probleskují bílé písčité pláže. Skutečně bílé jsou však jen zpozdlí. Při bližším pohledu si nelze nevšimnout všudypřítomných černých žmolků. Do nosu vzápětí uhoří asfaltový zápach a nabídne se pohled na zkázu v celém jejím rozměru. Pobřežní skály pokrývá souvislý černý povlak, táhnoucí se až k horizontu.

Tanker Prestige převážel 77 tisíc tun těžkého topného oleje z Litvy do Singapur a právě mířil k Gibraltaru. Do nesnází se dostal v bouři u galicijských břehů. V trupu lodi se objevila trhlinka a ropa začala unikat. Španělská vláda ale nedovolila zavést tanker do nedalekého přístavu La Coruña a ropu tam přečerpát. Místo toho madridští politici přikázali odtáhnout jej na otevřené moře 240 kilometrů od pobřeží Galicie s tím, že až ustane bouře, bude se vyjednávat o záchraně nákladu. *„Bylo to nejlepší rozhodnutí: loď byla poškozená, ropu nešlo v dané chvíli přečerpát, hrozila katastrofální kontaminace přístavu, který se sotva vzpamatoval z podobné havárie před jedenácti lety. Jednal bych v takové situaci stejně,“* komentuje rozhodnutí vládních úředníků náčelník coruňského přístavu Serafin Diaz. Nicméně verdikt se ukázal jako osudný. Chatrné plavidlo našlo ve vlnách svoji zkázu. Devatenáctého listopadu se tanker rozlomil a klesl ke dnu.

Přibližně polovina nákladu postupně pokryla pobřeží čtyř španělských provincií a jihozápadní Francie. Nejhuře dopadla právě Galicie, protože oceánské proudy mazlavou toxickou hmotu zanášely hlavně sem. Většinu trhlín v trupu lodi se později podařilo speciální ponorce i v hloubce tři a půl tisíce metrů pod hladinou zacelit, ze zbývajících ale každý den vytékají dvě tuny oleje.

Zatímco vrak dál neúnavně chrlí toxický náklad, skupinky dobrovolníků v Galicii po třech měsících prořídly. Na znečištěných plážích podél pětisetkilometrového pobřeží zpočátku pomáhalo několik desítek tisíc lidí, dnes jich tu dohromady s vojáky španělské armády čelí zkáze už jen něco přes pět tisíc. Přitom úplně vyčistit se zatím podařilo jen 50 z 360 pláží.

Dvacet studentů z univerzity ve Valencii působí v zátocce u vesničky Pindo osamoceně. Postavy v umazaných bílých kombinézách se pomalu pohybují po blyštivě černých kamenech a v rukou drží zednické špachtle, s jejichž pomocí se snaží odstranit z balvanů mazlavý povlak. *„Vůbec to nejde, strašně se to lepí,“* říká Marcos, jeden z dobrovolníků, a aspoň na chvíli si sundává roušku, na kterou si pořád nezvykl. *„Nemusíme ji mít, ale je to lepší. Když čistím kameny několik hodin bez ní, začne mě bolet hlava a je mi špatně z těch výparů.“* Marcos si s úlevou zapálí cigaretu a pokračuje: *„Setřeš kus kamene a to, co zůstane na špachtli nebo rukavici, otřeš o stěnu kýble. A znova. Jeden větší kámen čistíme ve třech dva i tři dny. Někdy ho musíme nadzvednout, abychom vybrali ropu i zespodu a ze spár. Výsledek ale není skoro vidět. Poznáme to jenom podle toho, že oškrábané kameny se míň lesknou – černé jsou ale pořád.“* Opoďal na písku sedí skupinka tří dívek a soustředěně vybírá z ohraničených dvou metrů čtverečních titěrné kousky mazutu. Když je hotovo, písek se ještě prohrabe, aby neunikly ani žmolky schované hlouběji pod povrchem. Teprve pak může začít práce na dalším metru. *„Ze*

začátku jsme písek přesypaly, protože ropných útržků v něm bylo hodně,“ říká jedna z dívek, Maria. *„Teď už jich je málo, stačí se jen pořádně dívat.“*

Sisyfovská práce dvaceti dobrovolníků zbaví pláž v Pindo několika desítek kilogramů ropy denně. Další mazut však může přijít hned následující ráno. *„Na to člověk nesmí myslet, když už tu je,”* říká Maria. *„Jinak by se zbláznil.“*

Nuda ve Finisterre

Galicie je poměrně chudý region. Jeho skutečnou chloubou jsou mořští živočichové, kteří se považují za jedny z nejlepších v Evropě. Byť rybolov tvoří jen necelá dvě procenta tamního HDP a dává práci 40 tisícům lidí z téměř třímilionové populace, ročně se ve Španělsku a dál za jeho hranicemi zkonzumují tuny galicijských ryb, škeblí, mušlí, chobotnic a hlavně vilejšů, vzácného druhu černých měkkýšů.

Havárie tankeru uzavřela vody Atlantiku všem těm, kteří jsou na něm závislí. Zastavil se rybolov v celé Galicii a úřady zakázaly také sběr mořských plodů. V posledních týdnech se některá loviště postupně otevírají a střídavě zase zavírají – podle toho, kam oceánské proudy ropné koláče zanesou. Tři čtvrtiny lovišť jsou však stále zavřeny.

Zachraňte alkouna

Temně modrá voda Atlantiku vypadá čistě. Jen tu a tam se na hladině pohupují koláče ropy, ne větší než lidská dlaň, nasáklé vodou a slepené s mořskými řasami. Pokud se člověk zrovna nedívá na černé skály všude kolem, těžko by uvěřil, jakou zkázu stejné vlny před několika týdny přinesly životnímu prostředí v Galicii.

Mazut obalil těla bezpočtu mořských měkkýšů, a ti se udusili. Zahynuly desítky malých delfínů a vodních želv. Hlavně ptáků zemřelo podle dosavadních odhadů až sto tisíc. Mazlavý olej jim slepil křídla, znemožnil pohyb a zvířata pak umírala celkovým vyčerpáním anebo se otrávil při čištění peří. Členové nevládní Španělské ornitologické společnosti (SEO) jich nacházejí na napadených plážích Galicie stále 20 až 30 denně. Ty, které se podaří najít ještě živé, posílá SEO do nejbližšího ze tří speciálních zařízení, kde se zvířata omývají a podstupují ozdravný proces, který je má vytrhnout ze spárů smrti.

„Cristino, kartáček,” říká potichu dívka, aby nevyplašila malého opeřence. Samičku galicijského alkouna úzkozobého právě čeká první koupel. Jsme v Centru pro rehabilitaci zvířat nedaleko přístavního města Pontevedra na jihu Galicie. Mladík v gumových rukavicích přidržuje alkouna ve vaničce po okraj naplněné teplou vodou, aby pták neprochladl. Dívka opatrně chytne zvíře za zobák. Do druhé ruky vezme zubní kartáček, který předtím namočila v zeleném saponátu, a začne zvolna omývat alkounovi hlavu. Ropou slepené peří musí stírat velmi opatrně, aby saponát nevníkl zvířeti do očí nebo nozder. *„Používáme běžné saponáty na mytí nádobí, ale jen ty vyzkoušené, které tolik nevysušují pokožku,”* popisuje budoucí veterinářka Cristina, která v centru pomáhá. Po několika minutách soustředěné práce požádá dívka o elektrický kartáček a vodní tryskou začne ptáka sprchovat. Takřka okamžitě mu od nozder vyjdou dvě velké bubliny a splasknou. *„To nevadí, to je jenom trochu,”* uklidňuje Cristina.

Mycí procedura se opakuje ještě zhruba pětkrát, až tělo ptáka nenese stopy oleje. Alkoun pak zamíří do speciální kóje s fénem. Pod proudem teplého vzduchu sedí několik hodin, aby oschnul a zahřál se. Už suché ptáky pak ošetřovatelé vynesou do venkovních bazénků s mořskou vodou. Tam se opeřenci vzpamatovávají z prožitého šoku: dostanou přirozenou potravu, promastí si peří a nabírají síly. V ideálním případě stráví v centru sedm až deset dní, a poté putují do bažinaté oblasti v Portugalsku, kde je podobné klima jako v galicijských zátokách. Ještě než však mohou brány centra opustit, veterináři jim zkontrolují všechny životní funkce. Pokud například krevní testy prokážou, že pták nemá naději přežít ve volné přírodě, utratí ho. Z několika tisíc zvířat, která centrem prošla, se

jich zpátky do otevřené krajiny vrátilo jen necelých tři sta. „Hlavně zpočátku k nám přiváželi ptáky v zuboženém stavu a my jsme je nemohli ani omývat,“ říká Jay Holcomb z americké organizace IFAW, která zachraňuje zvířata zasažená ropou po celém světě a jež dala centrum u Pontevedry dohromady. „Galicijské vládě velmi dlouho trvalo, než nám dodala potřebné zařízení a dalo se začít s prací. Zbytečně zemřely tisíce ptáků,“ dodává.

Skutečně tragickou ránu znamenalo ztroskotání Prestige pro už zmíněného galicijského alkouna. Tento ohrožený druh malého černého opeřence tráví většinu času posazen na vodě a za potravou se potápí až do sta metrů pod hladinou. Na břeh se vydává pouze v době páření. Přímo na skály klade svá vejce a vždy jen jedno. Alkoun havárií tankeru utrpěl hned dvakrát: zemřel vyčerpáním, když mu tělo zalepila ropa, nebo se při lovu ryb otrávil. Místa, kde se tradičně rozmnožoval, také pokryl smrtelný povlak. „Před havárií žilo v Galicii jen okolo 200 alkounů. Obávám se, že většina z nich zahynula,“ říká oceánograf Juan Maneiro.

Bližší košile než kabát

I když se podaří vyčistit v Galicii všechno do posledního kamene a na útesy se začne vracet život, nikde není psáno, že podobná zkáza nemůže potkat region znovu. Ve vzdálenosti pouhých 37 kilometrů od galicijských břehů totiž prochází jedna z nejrušnějších námořních tras na světě. Ročně tu propluje 30 tisíc lodí včetně ropných tankerů. Každý druhý přitom má podle údajů Mezinárodní námořní organizace (IMO) jen jeden plášť, takže z něj při havárii ropa snadno uniká. Takový byl i 26 let starý tanker Prestige.

Ropným skvrnám se lze bránit přísnějšími zákony, ale takový záměr obvykle narazí na zájmy naftařů či států, pod jejichž vlajkami staré bárky plují. Po ztroskotání Eriky navrhovala Evropské unie v rámci Mezinárodní námořní organizace, aby se do roku 2005 vyměnily všechny tankery s jednoduchým pláštěm za ty bezpečnější, leč dražší, s dvojitým trupem. Významná skupina členských zemí IMO nicméně trvala až na roku 2026. Tlak Unie nakonec přinesl ovoce a kompromis se zastavil u data 2015. Jen pro tankery starší 25 let platí původní limit, tedy rok 2005. Nyní se Brusel opět ozval a tlačí alespoň na státy EU, aby výměnu jednoplášťových tankerů urychlily anebo jim zakázaly vstup do svých vod, zatím však bez konkrétních výsledků.

A abychom nezapomněli: s vrakem Prestige leží na dně oceánu také 37 tisíc tun ropy. Rozhodnutí, co dál s nákladem, ještě nepadlo. Španělská vláda uvažuje o dvou variantách: buď se tanker pokryje betonovým sarkofágem, nebo se ropa z lodi přečerpá. Taková operace by trvala přibližně tři měsíce a stála by okolo 230 milionů eur. Madridský kabinet ji preferuje, ale nechal si zpracovat studie k oběma variantám, na jejichž základě se definitivně rozhodne. Práce by v obou případech začaly nejdříve v červenci či srpnu. Do té doby se ke galicijskému pobřeží dostane dalších zhruba 300 tun ropy.

„Návrat k životu bude trvat dlouho,“ říká Juan Maneiro, oceánograf a ředitel Centra pro výzkum mořského prostředí v Santiagu de Compostela

Co je v ropě pro organismus nebezpečné? Vždyť je to přírodní surovina.

Ropa je směs uhlovodíků. Primárně při vysokých koncentracích působí toxicky, jako jed. Při nižších koncentracích, a když je jim organismus dlouho vystaven, přicházejí pozdní účinky – mutagenní, karcinogenní a podobně. Polycyklické aromatické uhlovodíky, které jsou obsaženy v určitých typech ropy, jsou prokázány karcinogeny. V těle živočicha v obou případech vyvolají různé dysfunkce – například znemožní rozmnožování –, které končí až smrtí.

Kdy se organismus ropy zbaví?

Na to neexistuje jednoznačná odpověď. Záleží na druhu organismu, na typu a množství ropy a také na tom, jak dlouho je jí živočich vystaven. Organismy, které přežily přímý kontakt s ropnými látkami, si je následkem jejich ukládání v tkáních ponesou v těle až do smrti. V potravním řetězci a částečně také rozmnožováním se pak budou přenášet na následující generace i s jejich účinky. Ty ale budou postupem času slábnout.

Kdy se tedy ropy zbaví například vilejš?

Vilejš je poměrně jednoduchý organismus a velkou část populace ropa zahubí. Přežijí jen jedinci, kteří žijí v místech, kde se neprojeví vliv katastrofy tak razantně, například na skalních výstupech ve větší hloubce a ve studenější vodě. V chladném prostředí je metabolismus organismů pomalejší, takže přijmou méně ropných látek, a navíc i ty se tam rozkládají pomaleji. Ovšem velká většina míst, kde vilejš žije – pobřežní skály a útesy – je zničena ropným povlakem.

Zmínil jste význam druhu ropy. Jaký byl z tohoto hlediska náklad Prestige?

Těžký topný olej, v podstatě mazut, který tanker převážel, obsahuje velké množství zmíněných polycyklických aromatických uhlovodíků. Je velmi přilnavý a má značný podíl těžké frakce, která klesla ke dnu – s ní klesla i většina těchto karcinogenů. Těžké látky se pomalu rozpouštějí, takže se nestačily tolik rozptýlit ve vodě. Zůstaly ovšem na mořském dně. Měli jsme ze začátku strach, aby skvrna na hladině nebyla moc kompaktní, protože v takovém případě nepropouští světlo, což by zahubilo plankton. Naštěstí k tomu nedošlo. Příboj a mořské proudy rozbily skvrnu na malé koláče.

Co se stane s ropnými látkami, usazenými na mořském dně?

Vlivem proudů budou putovat po dně a v závislosti na teplotě vody se budou postupně rozkládat a uvolňovat do prostředí. Proto je nesmírně důležité čistit i mořské dno. Bohužel se to neděje. Na první pohled není vidět, co tiká dole, a tak to nikoho nezajímá. Přitom právě teď by se mělo čistit nejvíc, když je relativně chladno. Až se oteplí, ropa se začne rychleji rozkládat a některé lehčí látky vyplavou na hladinu. Stejně tak mazut na skalách steče zpátky do vody a do okolního prostředí.

Takže se příroda ropy nikdy zcela nezbaví?

Zbaví, ale bude to trvat velmi dlouho. Ropa na skalách se vlivem slunečního záření, různých chemických a biochemických reakcí postupně rozloží. V určité fázi rozkladu ztratí svoje nebezpečné vlastnosti. Stejně tak – rozkladem – dojde k odstranění ropy ve vodě.

Troufáte si odhadnout, kdy se pobřeží Galicie vrátí do stavu před havárií?

Platí, že čím je ekosystém složitější, tím bude jeho obnova trvat delší období – desítky, možná až stovky let. Nejsložitější společenstva organismů žijí právě v pobřežních měřčinách. Jakákoli čísla v této chvíli ale nejsou nic než odhady z učebnice. Ropa z tankeru stále uniká, nebyly provedeny všechny analýzy, vše je ve fázi vyhodnocování. Když ztroskotala Erika, která převážela podobnou ropu jako Prestige, tvrdilo se, že se Bretaň vzpomatuje tak za deset let. Základní struktura ekosystému se tam obnovila ale už po třech letech.

Bavíme se stále o fauně, jaký vliv má ropa na flóru?

Stejný, ropa rostliny obalí, čímž zamezí přístupu slunečního záření a výměně plynů s atmosférou. Kontaminace půdy způsobí, že rostliny budou s vodou, živinami a minerálními látkami přijímat i ropu. To rostliny zničí a nové tam dlouhá léta neporostou.

Co se dělá se sebranou ropou, kontaminovanou půdou anebo s vodou, která se odváží z center pro omývání ptáků?

Voda se čistí v čistírně odpadních vod a půda se odváží do spaloven nebo na skládky nebezpečného odpadu. Ropa z pláží a z mořské hladiny se zpočátku vozila do rafinerie, kde se recyklovala a bylo ji možno použít jako palivo třeba v továrnách. V současné době je už hodně zředěná vodou, smíchaná s pískem, řasami a podobně. Musí se ve speciálních barelech vysušit, oddělit nečistoty a potom se z ní dělají asfaltové cihly, které se používají na stavbu silnic. Teď ropu shromažďujeme, a co s ní dál, to se ještě uvidí.

Co si myslíte o čištění skal pomocí různých biologických roztoků, které by úklid urychlily?

Jsem proti tomu, protože jakýkoli nepřirozený zásah do ekosystému je velmi riskantní. Když ztroskotal Exxon Valdez u Aljašky, tak se na čištění použil horký chemicko-biologický roztok pod tlakem. Na tamních skalách pak dlouho nic nežilo, protože byly v podstatě sterilní.

Lidé v Galicii říkají, že havárie Prestige alespoň upozornila na problémy jejich regionu. Přinesla životnímu prostředí něco „pozitivního“?

Prestige způsobila největší ekologickou katastrofu v Evropě za poslední čtyři roky, od ztroskotání Eriky. Na druhé straně naše centrum dostane konečně peníze na monitorování uhlovodíků v mořském prostředí a v Galicii se urychlí řada ekologických projektů, které by jinak stály. Je to ale smutné vítězství.

Zdroj: týdeník Respekt č. 10, r. 2003, str. 13 – 15 (kráceno)